

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛАНДШАФТОЗНАВСТВА ТА ГЕОМОРФОЛОГІЇ

УДК 338.48

Дубіс Л.^{1,2}, Габчак Н.³,

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,

²Люблінський католицький університет Івана Павла II,

³ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ПРИРОДНІ АТРАКЦІЇ НА ТЕРИТОРІЯХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ЕКОТУРИЗМУ

Ключові слова: природоохоронні території, Закарпатська область, природні туристичні атракції, екотуризм, туристична інфраструктура, інформаційно-освітнє забезпечення

Постановка проблеми. Екологічний туризм (екотуризм) у всіх його формах є єдиним видом туризму, придатним для впровадження на територіях з природоохоронним статусом. Він полягає у подорожах добре збереженими природними територіями з пізнавально-освітньою метою, під час яких туристи намагаються ніяким чином не зашкодити природному середовищу, залишити якомога менше ознак свого перебування (так званий принцип «залишай лише сліди»). У багатьох випадках екотуризм може стати важливим засобом для збереження довкілля, до нього зараховують також подорожі волонтерів з природоохоронною метою (виїзди для порятунку окремих видів флори і фауни, волонтерські табори на природоохоронних територіях тощо). Головними туристичними атракціями для екотуристів є саме природні цінності території – типові і унікальні ландшафти, різні види флори і фауни тощо. Власне, за ступенем впливу туризму на природне середовище і визначають його «екологічність».

Нині у всьому світі спостерігаємо деякі підміни понять і спотворення принципів екотуризму – дуже часто до екологічного туризму зараховують форми туризму, які не дотримуються головних його принципів, а вплив самих екотуристів на середовище перебування посилюється і стає усе помітнішим. Тому при плануванні розвитку екотуризму на природоохоронних територіях треба добре обмірковувати, які саме форми екотуризму можна впроваджувати у конкретній місцевості без шкоди для довкілля і як за безпечити мінімальний вплив на нього самих екотуристів.

Аналіз останніх досліджень. Природоохоронні території Закарпатської області найбільше приваблюють відвідувачів своїми природними атракціями. Спосіб і міру їх використання для розвитку екологічно орієнтованого туризму чітко регламентують нормативні документи об'єктів ПЗФ – це «Проекти організації території національного природного парку/біосферного заповідника, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», рішення Департаменту екології і природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації (для ландшафтних парків) і місцевих органів самоврядування, рекомендації Науково-технічних рад (для національних природних парків і Карпатського біосферного заповідника). Деякі питання щодо екотуристичного використання природних атракцій у межах об'єктів ПЗФ Закарпатської області було висвітлено у низці наукових і науково-популярних публікацій, які зазначено у списку літератури.

Формування цілей статті. Головною метою представленого опрацювання є дослідити використання природних атракцій великопросторових природоохоронних об'єктів Закарпатської області для потреб екотуризму, виокремити певні проблеми їх екотуристичного освоєння і запропонувати шляхи вирішення.

Під час здійснення дослідження автори використовували інформацію з офіційних сторінок об'єктів ПЗФ Закарпатської області та Департаменту екології і природних ресурсів ЗОДА, опубліковані матеріали відповідної тематики та власні польові дослідження на описаних територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах Закарпатської області функціонують три національні природні парки (НПП) – «Синевир», «Ужанський» і «Зачарований край», два регіональні ландшафтні парки (РЛП) – «Притисянський» і «Синяк», та Карпатський біосферний заповідник (КБЗ).

НПП «Синевир» створено у 1989 році у межах різних висотних поясів південно-західних макросхилів Горган. Його площа НПП «Синевир» становить 42704 га [18], з півночі на південь він простягається на 30 км, а зі сходу на захід – на 20 км. Територія парку розташована на висотах від 530 до 1719 м н.р.м., належить до Горганського високогір'я Вододільно-Верховинських Карпат і репрезентує переважно два характерних ландшафти: низькогірні флішеві крутосхилі хребти з бурими гірсько-лісовими та дерново-буроземними щебенюватими ґрунтами, а також середньогірські давньо-льодовикові флішеві стрімкосхилі хребти з полонинами, бурими гірсько-лісовими щебенюватими та гірсько-торф'яно-буроземними ґрунтами [17].

Серед відомих природних природних туристичних атракцій парку є високогірні озера, верхові болота: озеро Синевир - найбільше в Українських Карпатах за площею (близько 8 га під час повного наповнення), максимальною глибиною (до 23,5 м) та об'ємом води (близько 400 тис. м³) [20]; озеро Озірце (Дике озеро) площею близько 1 га і глибиною до 10 м – взірць перетворення озера у верхове болото; Верхове болото Глуханя площею 17,0 га – найбільше сфагнове болото у Горганах на висоті 620 м над рівнем моря біля гори Мирша на правому березі річки Теремля; Сфагнове оліготрофне болото Замшатка площею 4,2 га – типове верхове болото [105, 110]; численні джерела і ділянки рік і потоків з характерним порогово-водоспадним типом русел. Цікавими для туристів є гірські хребти НПП «Синевир» (найпопулярніший серед відвідувачів – хребет Пішконя) та їх найвищі вершини – Стримба (1719 м), Негровець (1707 м), Ясеновець (1600 м), Передня (1599 м), Канч (1579 м), Кам'янка (1578 м), Задня (1550 м), Топас (1548 м), Гребінь (1511 м), Дарвайка (1501 м), більшість з них є добрими оглядовими майданчиками.

На території НПП «Синевир» гармонійно поєднуються віддавна освоєні місцевості із зовсім непорушеними, з багатою флорою і фауною. У флорі парку налічується 890 видів судинних рослин, 24 види мохоподібних, 460

видів водоростей, 151 вид лишайників [25], 154 види справжніх грибів. Тваринний світ представлений типовими карпатськими видами – 170 видів хребетних (1 вид круглоротих, 19 видів риб, 12 видів земноводних, 7 видів плазунів, 89 видів птахів та 42 види ссавців) і багатий видовий склад без хребетних (72 види павукоподібних, 258 видів комах, 31 видів багатоніжок).

НПП «Синевир» має досить добре розвинуту інформаційно-освітню інфраструктуру. Візит-центр парку розташований у селі Синевир (Остріки) і виконує одразу кілька функцій – візит-центру, екоосвітнього центру та музею. Саму будівлю візит-центру споруджено у традиційному для регіону стилі і вона добре вписується у місцевий ландшафт Тут відвідувачі можуть одержати всю необхідну інформацію про територію парку і регіон загалом, відвідати цікаві історико-етнографічні і природничі експозиції, взяти участь в екоосвітніх заходах тощо. В НПП облаштовано 5 екоосвітніх стежок і 6 туристичних маршрутів [17], завдяки яким можна ознайомитись практично з всією територією НПП.

Ужанський НПП (площа 39159 га) створено у 1999 році у західній частині Закарпатської області (Великобрезнянський район) у басейні річки Уж. Його територія простягається з південного заходу від с. Забродь на північний схід до Ужоцького перевалу [32] і має цікаву і складну геологічну будову – тут тектонічна зона Кросно межує з Дуклянським покривом крейдового і палеогенового флішу. Тектонічна зона Кросно займає невелику площу у північно-східній частині парку – вона є основою Вододільного середньогірного верховинського хребта (Вододільно-Верховинські Карпати); тут домінує олігоценний дрібноритмічний піщано-глинистий фліш кросненської фації; сформувався переважно низькогірний рельєф висотою 600–700 м [24, 27]. Гребнем Верховинського середньогірного вододільного хребта проходить границя між Закарпатською і Львівською областями, а також між Україною і Польщею. Більша частина території Ужанського НПП розташована у межах Дуклянського покриву (вирізняється більшою лускуватістю і численними виходами на денну поверхню нижньо- і верхньокрейдових відкладів) у масиві Полонинського хребта Полонинсько-Чорногірських Карпат [12]; це геоморфологічний район Полонини-Рівної, який займає

межиріччя Ужа і Латориці–Вічі і до якого на правобережжі Ужа належать також невеликі масиви Стужиці, Стинки, Настажа і Ужської Гортавини, що продовжуються на території Словаччини. Цікавими для туристів природними атракціями є найвищі вершини парку – гори Кінчик Буковський (1251 м), Кременець (1221 м), Черемха (1131 м), Плішка (1066 м), Красія (1036 м), Ополонок (1028 м), Явірник (1017 м), Студниця (1033 м) та три безіменних вершини хребта Стінка (1019 м, 1063 м і 1092 м) вздовж кордону зі Словаччиною [30, 31].

Ужанський НПП найбільше відомий своїми добре збереженими природними екосистемами (букові праліси, багата флора і фауна), місцем падіння у 1866 році найбільшого у Європі Княгинянського метеориту в урочищі Чорні Млаки, мальовничими гірськими масивами і вершинами, печерами (Княгиня, Живанські ями та інші), скельними утвореннями (гірський масив Стінка), численними геологічними відслоненнями, джерелами мінеральних вод в околицях сіл Стужиця, Кострино, Сіль, Ужок, а також найстарішими в Україні дубами у с. Стужиця [31].

В Ужанському НПП сформувалися природні екосистеми з багатим флористичним і фауністичним різноманіттям, зокрема, тут виділяють чотири висотні пояси рослинності [31]: 1) пояс букових лісів (350–1100 м н.р.м.); 2) пояс ялицево-букових лісів (700–900 м н.р.м.); 3) пояс вільхи зеленої має фрагментарне поширення на гірських масивах гір Равки, Кременця і Розсипанця (1200–1300 м н.р.м.); 4) субальпійські луки займають найвищі рівні [31]. Загалом тут налічують близько 1500 видів рослин, серед яких 922 види судинних, 312 видів лишайників, 143 види мохоподібних, 164 види водоростей і 66 видів грибів [30, 31]. Тваринний світ території парку типовий для Східних Карпат, тут мешкає 80 видів тварин з Червоної книги України, 25 видів з Європейського червоного списку та 185 видів, що підлягають особливій охороні згідно з Бернською конвенцією [30, 31], 114 видів представників орнітофауни, багата ентомофауна (лише метликів є 727 видів).

Територія парку займає прикордонне положення і належить до створеного у 1998 році Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати» (площа 2 080,89 км²) [33], який складається з трьох національних і трьох ландшафтних парків у трьох країнах (Україні, Польщі і Словаччині). Заповідний

масив Стужиця–Ужок входить до складу об'єкту Світової спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» [35].

В Ужанському НПП відновлено 17 давніх туристичних маршрутів, створено 6 екологічних стежок [15]. Тут облаштовано мережу рекреаційних зон з місцями відпочинку та наметовими полями, збудовані навіси, бесідки, колиби. Проте відвідування території НПП має свої особливості – при перебуванні у прикордонній зоні треба мати спеціальний дозвіл від прикордонної служби і зареєструватися в адміністрації НПП.

НПП «Зачарований край» (площа 6101,0 га) створено 2009 року в Іршавському районі Закарпатської області на основі відомого геологічного заказника загальнодержавного значення «Зачарована Долина» та прилеглих об'єктів ПЗФ. Територія парку розташована у центральній частині Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма Українських Карпат у межах хребта Великий Діл [14] на межиріччі Латориці–Боржави. Тут сформувався особливий рельєф, характер якого зумовлений переважанням лавових покривів і потоків базальтів та андезито-базальтів континентального циклу вулканізму, грубоуламкових пірокластичних порід, як результат діяльності Бужорського стратовулкану [14]. У районі Великодільського масиву зосереджено найбільше вершин, абсолютні висоти яких перевищують 1000 м, зокрема найвища вершина Вулканічного пасма і національного парку «Зачарований край» – г. Бужора (1085,5 м) [14]. У межах парку розташована більша частина водозбірного басейну річки Боржава – однієї з найбільших приток Тиси. Основними водотоками є річки Синявка, Суха Синявка, Ільничка, Іршава, низка потоків (найвідоміші – Багонський і Смерековий) та багато дрібних потічків. Значні площі тут займають водно-болотні угіддя, збереглися букові праліси, є цінні скельні утворення тощо.

У межах НПП «Зачарований край» виявлено 165 видів рослин та 58 видів тварин, з яких 29 видів рослин і 38 видів тварин занесені до Червоної книги України [16]. Близько 50 видів флори і фауни парку належать до рідкісних, ендемічних і реліктових для Українських Карпат [16]. 87,5% усієї його території займають ліси, з яких понад 90% припадає на корінні угруповання бука лісового і лише 7% – на похідні угруповання, утворені ялиною (смерекою) [16].

Природними туристичними атракціями НПП «Зачарований край» є елементи рельєфу, створеного внаслідок вулканічної діяльності і переробленого морфодинамічними процесами, а також добре збережена рослинність і тваринний світ парку. Найбільшою популярністю серед відвідувачів користуються: гірський хребет Великий Діл з вершиною Кривуля (591,3 м) та горою Бужора (1085 м, за іншими даними 1081 м) – найвищою вершиною Вулканічного пасма Українських Карпат, а також інші об'єкти у межах цього хребта – кратер стратовулкана Бужора, кальдера Синявки, гірські вершини Камінь (957,2 м), Малий Синяк (1035,2 м), Бистра (1002,5 м) та ін.; куполоподібні гірські масиви (на північному сході і сході) з вершинами Смологовицький Діл (926,3 м), Мартинський Камінь (989,0 м) і хребет з вершинами Береговий Діл (926,3 м) і Явір (717,0 м) [14]; геологічний заказник загальнодержавного значення Зачарована Долина (або Смерековий Камінь) (утворений 1978 року, площа 150 га) на північ від села Ільниця, де у верхів'ї Смерекового (Ялового) потоку на галявині серед лісу на площі 70 га розташована низка окремих скель (ерозійні останці гідротермальноміненних андезитових туфів) висотою від 20 до 70 м [6, 7], «скам'янілий водоспад» – потік застиглої лави, на правому березі якого є печера з джерелом мінеральної води [6, 7]; г. Мартинський Камінь (969 м) – колишній стратовулкан площею понад 50 км², складений вулканітами кучавського, матеківського, мартинського та бужорського комплексів [14]; Ільницьке відслонення бурого вугілля (лігніту) – відомий стратиграфічний і мінералогічний об'єкт, де можна «прочитати» майже усю післявулканічну стадію розвитку Закарпатського прогину; оліготрофне сфагнове болото «Чорне багно» (на висоті 830-850 м) – найглибше і найбільше верхове сфагнове болото Українських Карпат (товщина шару торфу – понад 6 м) з високим різноманіттям видів реліктів післяльодовикової епохи [2, 5]; букові праліси, які планують внести до списку світової спадщини ЮНЕСКО [35].

НПП «Зачарований край» створений не так давно, але туристичне освоєння цієї території відбувається уже багато десятиліть. Мальовничі місцевості і окремі об'єкти приваблювали сюди поціновувачів активного туризму у горах і відпочинку у традиційних закарпатських селах. Усі види туризму, які досі розвивалися і розвиваються далі можна

зачислити до екологічного. На території парку функціонує шість екотуристичних маршрутів різного рівня складності, які провадять від основних курортних місцевостей до найцікавіших туристичних об'єктів парку.

РЛП "Притисянський" загальною площею 10330,66 га (без вилучення земель у землекористувачів) створений 2009 р. на території Берегівського (300,3 га), Виноградівського (4839,28 га), Мукачівського (631,61 га) та Ужгородського (4559,47 га) районів у південно-західній території Закарпатської області [1, 23]. Територія цього РЛП належить до Притисенської алювіальної низовинної рівнини – одного з геоморфологічних районів Чоп-Мукачівської рівнини [13]. Рівнина слабо нахилена у південно-західному напрямку, абсолютні висоти коливаються від 102 м (район м. Чоп) до 130 м (південно-східніше м. Виногорова біля с.с. Дротинці і Чорнотисів). Переважну площу займає 5–6-метрова надзаплавна тераса Тиси. Висота низької заплави до 2-3 м, високої – 3-5 м, першої надзаплавної тераси – 6-8 м. Потужність сучасних відкладів рік Притисенської низовини коливається від 6 до 12 м, підстеляються вони давнішими плейстоценовими відкладами [13].

У РЛП «Притисянський» якнайповніше представлено характерні типи ландшафтів, збережених у рівнинній частині Закарпаття [11]: різні типи прируслових ландшафтів – ландшафти меандруючого (блукаючого) багатурукавного русла ріки Тиса з величезними гальковими пляжами, де Тиса при виході на рівнину зберігає свій напівгірський характер; ландшафти типово рівнинних річок з повільною течією, звивистими меандруючими руслами, непролазними вербово-тополовими лісами-галереями, старичними озерами та невеликими болотами у пониззі річок Латориці і Тиси. У заплаві Латориці збереглися досить великі території добре виражених ландшафтів заплавної луки, осокових мочарів та заростей високотрав'я. Проте найвизначнішими у масштабі всієї Європи вчені вважають унікальні ділянки добре представлених заплавної та перезволожених лісів, масиви яких єдині нині добре репрезентують залишки колишніх домінуючих ландшафтів Закарпатської низовини і найліпше представлені у Боржавській частині парку та у пониззі Латориці [11, 36]. До складу території РЛП «Притисянський» увійшло кілька природоохоронних об'єктів: два з них мають загальнодержавне значення

– загальнозоологічний заказник «Великодобронський» (1736 га, створено 1974 р.) і ботанічна пам'ятка природи «Атак» (52 га, створено 1974 р.) – іноді його називають називають «закарпатськими джунглями», а два мають місцеве значення – заповідне урочище «Боржава» (153 га, створена 1983 р.) і ботанічна пам'ятка природи «Великий Ліс» (1,5 га, створена 1984 р.). За оцінками видового різноманіття Боржавська, Латорицька та Тисянська частини парку є важливими осередками концентрації птахів Закарпаття – із 229 видів, зафіксованих нині на Закарпатті, тут у різні пори року трапляється від 158 до 192 видів [1, 36].

Найбільшою природною цінністю РЛП «Притисянський» є фрагменти заплавної долини рік Тиса, Латориця і Боржава з призаплавними частинами, вкритими рівнинними старовіковими дубовими (разом з дубово-ясеневими) лісами 120-300-річного віку. Цим лісам притаманне надзвичайно велике видове різноманіття, а їх площі становлять 10-15% від загальної площі окремих природно-заповідних територій (урочища «Атак» та «Лапош») [36]. Окремі частини цього лісового покриву за структурою та віковими показниками, що перевищують 200 років, вважають еквівалентами пралісових екосистем та розглядають як еталонні ділянки подібних лісових формацій світового значення [21, 36]. Особливо цінними з точки зору збереження фіторізноманіття вважають відокремлені ділянки, розташовані у заплавах рік Латориця та Боржава.

Нині у межах Притисянського РЛП офіційних туристичних маршрутів і екологічних стежок не прокладено. Тут немає необхідної туристичної та еколого-освітньої інфраструктури. Відвідувачами цього парку є переважно самоорганізовані туристичні групи (туристичні клуби, поціновувачі дикої природи). Відвідують здебільшого відомі природоохоронні об'єкти (загальнозоологічний заказник «Великодобронський», ботанічну пам'ятку природи «Атак», заповідне урочище «Боржава» і ботанічну пам'ятку природи «Великий Ліс»), а також організують сплави річками Тиса, Боржава і Латориця, подорожують околицями парку.

РЛП „Синяк” (створений 2011 р.) площею 4631,2918 га розташований у Мукачівському районі. За структурою землекористування 303,6614 га належить парку з вилученням в інших користувачів, 4253, 6686 га увійшли

без вилучення [22]. Парк займає частину гірського масиву Синяк, який входить до складу Вулканічного (Вигорлат-Гутинського) пасма Українських Карпат. Вершини гір переважно загострені, схили розчленовані ярами і долинами гірських потоків. Природні туристичні атракції РЛП «Синяк» та його околиць представлені гірським рельєфом та його елементами, геологічними відслоненнями, джерелами мінеральних вод, чистими гірськими потоками з численними каскадами у руслах, цікавими для пізнавальних ботанічних і зоологічних подорожей видами рослин (у т.ч. цінними лісовими угрупованнями) і тварин. Вважають, що гірський масив Синяка – це своєрідна вулканічна споруда з невеликим моногенним вулканом у центрі, що оточений значною кількістю еруптивних центрів різної потужності [14]. Туристи можуть відвідати: принаймні дві відомих великих западини (вулканічні кальдери) – Обавського Каменю (охоплює верхню та середню частину басейну річок Визниці і Обави) і Солочинського Синяка (у басейні річки Матейкової, яка розділяє цю западину на дві частини) [14]; гору Дунавка (1018,8 м н.р.м.) – найвищу вершину гірського хребта Синяк, зі стрімкими східними і пологими західними схилами; гору Обавський Камінь (979 м н.р.м.) – схили гори круті і майже суцільно вкриті лісом (дуб, граб, бук), вершина гори – це безліса скеля висотою понад 80 м (геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Обавське відшарування-стрімчак (відслонення-стрімчак)», яке вважають гирловою частиною згаслого вулкана і свідком давньої вулканічної діяльності) [19]; сфагнове болото Синяк (Сине Озеро) – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення, розташоване на схилі гори Буз на висоті 600 м н.р.м. у вулканічному кратері [2]. У РЛП «Синяк» виявлено 16 видів ссавців, занесених до Червоної Книги України. Тут виявлено 9-13 видів земноводних та рептилій, 5 видів плазунів (охороняються Бернською конвенцією), трапляється 10 цінних видів риб [22].

Територія РЛП має давні туристичні традиції – тут знаходиться відомий кліматобальнеологічний курорт «Синяк», передбачено розвиток всесезонного туристського комплексу «Синяк». Тут популярні такі види екотуризму як відпочинково-оздоровчий (курорт «Синяк»), піший пізнавальний (мандрівки в околицях села і до найближчих верин), піший гірський туризм (територія

парку входить у кілька туристичних маршрутів, наприклад, туристичний маршрут хребтом Синяк). Управління територією РЛП «Синяк» і однойменним туристичним комплексом у його складі здійснює комунальне підприємство «Центр сприяння розвитку туризму «Синяк».

Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) площею 53630 га створено 1968 р. у межах Рахівського, Тячівського, Хустського і Виноградівського районів Закарпатської області. До його складу входить 6 відокремлених масивів (Чорногірський, Свидовецький, Мармароський, Кузійський, Угольсько-Широколужанський, Долина нарцисів), а також ботанічні заказники державного значення «Чорна Гора» і «Юлівська Гора» [9]. Заповідні масиви КБЗ розташовані на висотах від 180 до 2061 м у західному, центральному і східному секторах Українських Карпат [9] і практично повністю репрезентують біо- і ландшафтне різноманіття регіону. Майже 90% території КБЗ вкрито лісами – тут представлені малопорушені людською діяльністю та практично збережені у природному стані передгірні діброви, гірські букові, мішані та смерекові ліси, субальпійські й альпійські луки із сосново-вільховим криволіссям і скельно-лишайниковими ландшафтами [9]. Найбільшу площу займають праліси. У заповіднику охороняють понад тисячу видів вищих судинних рослин, 64 види ссавців, 173 види птахів, 9 видів плазунів, 13 видів земноводних, 23 види риб, понад 10000 видів безхребетних тварин [9], з яких 64 види рослин і 72 види тварин занесено до Червоної книги МСОП і України, а також до Європейського Червоного списку [9]. З 1992 року КБЗ входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [34], а з 2007 р. окремі масиви КБЗ (Чорногора, Уголька – Широкий Луг, Свидовець, Мармарош) увійшли до складу «Букових пралісів Карпат» зі списку Світової спадщини ЮНЕСКО [3, 4, 28, 35].

На території КБЗ знаходиться ціла низка цікавих геологічних відслонень і скельних утворень, карстових і льодовикових форм, високогірних озер і водоспадів. Наприклад, в Угольському масиві – скельні виходи на поверхню вапнякових порід різного розміру і форм (стрімчаків) та біля 30 карстових порожнин довжиною від 5 до 1000 метрів [8, 10], найвідоміші з яких Дружба, Молочний Камінь, печери скелі Вів та ін., а також Карстовий (Кам'яний) Міст (наскрізна печера,

яка виникла в одній зі скель значного розміру внаслідок карстових процесів) – одна із найвпізнаваніших туристичних атракцій КБЗ. Більшість з печер Угольського масиву не пристосовані для відвідування, перебувають під особливим наглядом як оселища рукокрилих. У Свидовецькому масиві на південний захід від смт Ясіня розташовані відомі скелі Близниці (Свидовецькі скелі) – скелясті урвища двох вершин Близниці (довжина скель 2,5 км, висота урвищ 40-70 м, відслонюється глинисто-піщаний фліш верхньої крейди-палеогену, можна спостерігати карові льодовикові форми, кінцеві морени, дрібні моренні озера [7, 12]), де завдяки важкодоступності місцевості збереглися рідкісні види рослин [26]. Поблизу присілка Тростянець с. Кваси є ще одна популярна атракція – скелі Тростянець висотою 50-60 м, складені діабазами, спілітами тростянецької світи пізньої юри. Тут у 150-метровому пошаровому розрізі геологи виділяють до десяти лавових потоків потужністю від кількох до 32 м і довжиною до 2 км [7], це відслонення є стратотипом тростянецької світи у Карпатах і має велике наукове значення [9]. Користуються популярністю високогірні озера Чорногори, зокрема озеро Бребенескул – найвисокогірніше озеро Українських Карпат у карі між горами Гутин-Томнатець та Бребенескул на висоті 1793 м (за іншими даними 1801 м). Як і решта високогірних озер Чорногірського масиву, Бребенескул потерпає від надмірного туристського навантаження – південний його берег зручний для облаштування наметових таборів.

На території КБЗ є низка водоспадів у долинах гірських річок і потоків практично у всіх заповідних масивах. Одним із відомих є водоспад Труфанець (Трофанець) на південно-східних схилах гірського масиву Свидівця поблизу смт Ясіня, який утворився у пригірловій частині річки Труфанець (права притока Чорної Тиси) у місці виходу на денну поверхню стійких до ерозії пісковиків. Він складається з понад п'яти каскадів, а загальна висота становить 36 м [29]. Найвищим безкаскадним водоспадом в КБЗ є Ялинський водоспад висотою 26 м, який утворився у долині потоку Ялин (права притока Білого) біля с. Ділове [9]. Попри Ялинський водоспад пролягає туристичний маршрут на гору Піп Іван Мармароський. Заслужують на увагу різні за хімічним складом і лікувальними властивостями мінеральні джерела, що знаходяться на території КБЗ та в його

околицях. Тут переважають вуглекислі хлоридні натрієві, вуглекислі хлоридно-гідрокарбонатні і гідрокарбонатно-хлоридні натрієві, і зустрічаються навіть такі унікальні як сульфідні, миш'якові та кремнієві [9].

Для підготовлених відвідувачів КБЗ пропонує подорожі стежками у високогір'ях Свидівця, Чорногори та Мараморошу, натомість стежки і маршрути Угольсько-Широколужанського та Кузій-Трибушанського масивів розраховані на відвідувачів, котрі планують короточасні та нескладні мандрівки. Інтенсивний потік відвідувачів приймає Долина нарцисів, особливо у період цвітіння цих квітів. У КБЗ функціонує низка екоосвітніх центрів, музеїв, інформаційних пунктів, наприклад, еколого-освітні центри «Музей нарцису» (м. Хуст, Долина нарцисів) і «Центр Європи» (с. Ділове, географічний центр Європи), унікальний Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах у м. Рахові у приміщенні центральної садиби заповідника, інформаційно-туристичні центри «Карпатська форель» та «Кевелів» (розпочали діяльність у 2011 р.) [9]. Більшість цих закладів обладнана конференц-залами, що дає можливість проводити тут семінари, тренінги, різноманітні тематичні зібрання і просто після огляду експозиції подивитися фільми, створені на власній відеостудії заповідника. Усі вони провадять активну еколого-просвітницьку діяльність на території КБЗ. Слід зауважити, що Карпатський біосферний заповідник дуже активно популяризує всіма можливими способами збереження природних та історико-культурних ресурсів і сталий розвиток регіону – усю інформацію про його діяльність можна переглянути на інтернет-сторінці КБЗ. Там же можна отримати вичерпну інформацію про екотуристичні маршрути на території заповідника.

У використанні природних атракцій описаних природоохоронних територій Закарпаття для екотуризму є певні проблеми, які необхідно вирішити задля збереження цих об'єктів і успішного розвитку екотуризму.

Для відвідування природоохоронних територій існують певні правила, які обов'язково зазначають на інформаційних аншлагах при вході, вздовж екотуристичних маршрутів і екоосвітніх стежок, у зонах відпочинку, біля визначних об'єктів тощо. Ці правила лімітують втручання відвідувачів у природні екосистеми, визначають види можливих на цій території екотуристичних занять (подорожі,

фотографування, спостереження тощо). Їх виконання є обов'язковим для кожного, а порушення тягне за собою адміністративну відповідальність. Проте насправді це складно проконтролювати і відреагувати негайно. Тому треба постійно вдосконалювати системи контролю туристичних потоків і моніторити навантаження на популярні природні туристичні атракції.

Нині найбільше розвинута екотуристична інфраструктура у Карпатському біосферному заповіднику та раніше створених НПП «Синевир» і «Ужанський». НПП «Зачарований край» планомірно забезпечує свою територію необхідними інфраструктурними елементами. Іншою є ситуація у регіональних ландшафтних парках «Притисянський» і «Синяк». Вони, як і багато інших українських ландшафтних парків, не мають адміністрації і постійного штату працівників, тому їм важко організувати екотуристичний рух на окреслених територіях, які, окрім усього, належать іншим землекористувачам. Вирішенням проблем цих двох РЛП є залучення до обслуговування екотуристичного руху і моніторингу працівників місцевих лісництв, а також створення хоча б одної на два парки повноцінної адміністрації.

Ще однією важливою проблемою, яка впливає на розвиток проєкологічних видів туризму на природоохоронних територіях Закарпаття є проблема інтенсивного господарського освоєння цікавих для ведення туристичного бізнесу місцевостей у господарських зонах та біля меж заповідних теренів. З одного боку це дуже добре – інтенсивно розвивається інфраструктура для обслуговування туристів, розбудовуються курорти різного напрямку (гірськолижні, бальнеологічні, кліматичні), малі та середні заклади розміщення, харчування, дозвілля тощо. Однак, не всі новостворені заклади працюють на засадах сталого розвитку і піклуються про збереження довкілля – так чи інакше, вони здійснюють значний різноплановий вплив на середовище. Тут важливо дотримуватися золоті середини – при розбудові туристичної інфраструктури відразу орієнтувати власників на потребу мінімалізувати вплив об'єктів на довкілля.

Загалом, для великоплощинних природоохоронних територій Закарпатської області актуальним є розширення спектру екотуристичних занять. У таблиці подаємо для кожної з територій існуючі і перспективні форми екотуризму.

Таблиця – Існуючі і перспективні форми екотуризму на територіях ПЗФ Закарпатської області

Природоохоронна територія	Форми екотуристичних занять	
	існуючі	перспективні
Карпатський біосферний заповідник (КБЗ)	пізнавальні піші мандрівки, гірські багатоденні подорожі, велосипедні тури, спелеологічні виїзди, етнографічні мандрівки, історико-культурні пізнавальні мандрівки	тематичні (флористичні, фауністичні, ентомологічні, геотуристичні) мандрівки для спеціалістів і аматорів, кінні екскурсії, фото-подорожі, різнопланові освітні та природничо-пригодницькі подорожі
НПП "Синевир"	пізнавальні піші мандрівки, гірські багатоденні подорожі, велосипедні тури,	спеціалізовані (флористичні, фауністичні) мандрівки для спеціалістів і аматорів, кінні екскурсії на бричках, фото-пленери
Ужанський НПП	пізнавальні піші мандрівки, гірські багатоденні подорожі, велосипедні тури, літні еко-табори, історико-культурні подорожі	спеціалізовані тематичні піші і велосипедні мандрівки, фото-подорожі, пригодницький туризм (для учасників літніх еко-таборів)
НПП "Зачарований край"	пізнавальні піші мандрівки, гірські багатоденні подорожі	спеціалізовані (флористичні, фауністичні, геотуристичні) мандрівки, кінні подорожі, фото-мандрівки
РЛП "Притисянський"	пізнавальні піші мандрівки, самодіяльні водні сплави	спеціалізовані (орнітологічні, флористичні, ентомологічні) екскурсії екоосвітніми стежками, bird-watching (спостереження за птахами), організовані водні сплави, фото-полювання
РЛП "Синяк"	пізнавальні піші мандрівки, гірські багатоденні подорожі в околицях парку	тематичні (ботанічні, зоологічні, геотуристичні) мандрівки, екскурсії екоосвітніми стежками

Надважливе значення для розвитку екотуризму на природоохоронних територіях має інформаційно-освітнє забезпечення. Так, усі національні природні парки і КБЗ мають свої офіційні web-сторінки, на яких у різній мірі висвітлюють свою діяльність і провадять екоосвітню роботу серед місцевого населення і відвідувачів. На жаль, РЛП «Притисянський» і «Синяк» ще не сворили офіційних сайтів.

Обов'язковими заходами при інтенсивному розвитку екологічного туризму для всіх природоохоронних територій Закарпатської області є посилення освітньо-інформаційної роботи з відвідувачами і місцевим населенням парку та посилення контролю за туристичними потоками (наприклад, обмеження пересування автомобілем у певних цінних ділянках, запобігання пересуванню відвідувачів за межами визначених шляхів і відпочинково-рекреаційних зон). Наразі ці проблеми є найгострішими і в той же час найнагальнішими для вирішення. Для заохочення місцевого населення і відвідувачів до участі у житті цих природоохоронних територій треба започаткувати спілкування з ними у спільнотах соціальних мереж – наприклад, створювати окремі групи «Друзі національного парку / біосферного заповідника / регіонального ландшафтного парку» і люди зможуть там публікувати свої враження від відвідування

цих об'єктів чи пропозиції, зауваження тощо. Такі форми роботи вже давно впровадили у себе подібні зарубіжні установи і це дуже допомагає їм у роботі.

Висновки. Великоплощинні природоохоронні території Закарпатської області мають давні традиції розвитку екотуризму і надзвичайно добре надаються для впровадження окремих його форм. Тут наявний потужний природний потенціал (гірський і рівнинний рельєф, цікаві гідрологічні об'єкти, розмаїтий рослинний і тваринний світ), який доповнює добре збережена історико-культурна складова. Кожній з описаних нами природоохоронних територій притаманний певний набір екотуристичних занять, різний ступінь підготовленості території до прийому туристів та інформаційно-освітнього забезпечення.

Найбільшими проблемами, що стосуються використання природних атракцій для екотуризму, у межах об'єктів ПЗФ є:

- значне (іноді надмірне) туристичне навантаження на ці об'єкти,
- недостатній контроль за туристичними потоками,
- інтенсивна розбудова інфраструктури з обслуговування туристів дуже близько від природних атракцій,
- недостатнє їх інформаційно-освітнє забезпечення.

Серед шляхів вирішення цих проблем запропоновано: посилення контролю за туристичним рухом; удосконалення управління територіями обох регіональних ландшафтних парків («Притисянського» і «Синяк») впровадження нових видів екотуризму з метою зменшення туристичного навантаження на об'єкти і, водночас,

зростання кількості відвідувачів; удосконалення інформаційно-освітнього забезпечення; моніторинг якості (відповідності екологічним стандартам) туристичної інфраструктури; активізація інформаційно-освітньої роботи з відвідувачами і місцевим населенням.

Список літератури

1. Біляк Б. І. Збереження біорізноманіття регіонального ландшафтного парку «Притисянський» / Б. І. Біляк // Екологія водно-болотних угідь і торфовищ : зб.наук. статей) ; гол. ред. В. В. Коніщук. – К.: Інтерсервіс, 2014. – С. 39-40.
2. Болотні екосистеми регіону Східних Карпат в межах України / Ковальчук А. А., Фельбаба-Клушина Л. М., Ковальчук Н. Є. та ін. [за ред. Ковальчука А. А.]. – Ужгород: Ліра, 2006. – 228 с.
3. Букові праліси / Ужанський НПП [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://unpp.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=14
4. Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини / Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Букові_праліси_Карпат_та_давні_букові_ліси_Німеччини
5. Водно-болотне угіддя «Чорне Багно» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://wetlands.biomon.org/wp-content/uploads/2010/11/Chorne_Bahno.pdf
6. Геологічні пам'ятки України: у 3 т. / Безвинний В. П., Білецький С. В., Бобров О. Б. та ін. [за ред. В. І. Калініна, Д. С. Гурського, І. В. Антакової]. – К.: ДІА, 2006. – Т. І. – 320 с.
7. Геологічні пам'ятки Закарпатської області України: Заключення ... Закарпатської ГРЕ (рукопис) / М. Г. Приходько, Д. Г. Панов, Б. В. Мацьків. – Берегово, 2003. – 52 с.
8. Кадастр печер Українських Карпат (2008) / Пригодницький клуб «LYNX» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ac-lynx.com.ua/cavedetail.-aspx?caveid=18>
9. Карпатський біосферний заповідник / Офіційна сторінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cbr.nature.org.ua/ukrainian.htm>
10. Карстові печери Закарпаття [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://psloboda.at.ua/index/karstovi_pechari_zakarpattja/0-97
11. Кіш Р. Регіональний ландшафтний парк «Притисянський» – збереження природної спадщини рівнинного Закарпаття / Кіш Р., Поляновський А., Башта Т.-А. та ін. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – 20 с.
12. Кравчук Я. С. Геоморфологія Полонинсько-Чорногірських Карпат : Монографія / Я. С.Кравчук. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 185 с.
13. Кравчук Я. Морфоструктурна обумовленість геоморфологічного поділу Чоп-Мукачівської рівнини / Я. Кравчук // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій : Зб. наук. праць. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – С. 129-137.
14. Кравчук Я. Рельєф Вулканічного пасма Українських Карпат : монографія / Я. Кравчук, Я. Хомин. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 189 с.
15. Маршрути УНПП / Ужанський національний природний парк [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://unpp.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=35&Itemid=35
16. Національний природний парк «Зачарований край» / Офіційна сторінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nppzk.info/golovna.html>
17. Національний природний парк «Синевир» / Офіційна сторінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.npp-synevir.net.ua/>
18. Національний природний парк «Синевир»: природа та історія // Еколого-освітній альманах. – 2015. – Вип. 12. – 38 с.
19. Обавське відшарування-стрімчак. Геологічна пам'ятка природи місцевого значення / Природно-заповідний фонд [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ecozakarpat.net.ua/parks/gieologhichna-pam-iatka-prirodi-mistsievogho-znachiennia-obavskie-vidsharuvannia-strimchak>
20. Озеро Синевир / Сім природних чудес України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://7chudes.in.ua/selection6_17.htm
21. Омельчук О. С. Екологічна структура рослинного покриву заплавлених дубових лісів Закарпаття / О. С. Омельчук // Наук. записки державного природознавчого музею. – 2015. – Вип. 31. – С. 113-118.
22. Регіональний ландшафтний парк «Синяк» / Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecozakarpat.gov.ua/?page_id=2068
23. Регіональний ландшафтний парк «Притисянський» / Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ecozakarpat.gov.ua/?page_id=1941
24. Рельєф України / Вахрушев Б. О., Ковальчук І. П., Комлев О. О. та ін. ; [за ред. В. В. Стецюка]. – К.: Слово, 2010. – 688 с.
25. Синевир НПП / Природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pzf.menr.gov.ua/синевир-нпп.html>
26. Скелі Близниці / Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Скелі_Близниці
27. Сливка Р. О. Геоморфологія Вододільно-Верховинських Карпат / Р. О. Сливка. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 163 с.
28. Стойко С. М. Букові праліси Карпат як об'єкт світової природної спадщини ЮНЕСКО / С. М. Стойко // Наук. праці Лісівничої АН України – 2013. – Вип. 11. – С. 17-24.
29. Труфанець / Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Труфанець>
30. Ужанський національний природний парк.

Поліфункціональне значення / [За ред. С. М. Стойка]. – Львів, 2007. – 306 с. **31.** Ужанський НПП / Природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pzf.menr.gov.ua/ужанський-нпп.html> **32.** Ужанський національний природний парк – живий літопис природи // Еколого-освітній альманах. – 2014. – Вип. 9. – 36 с. **33.** East Carpathians: Biosphere Reserve Information / UNESCO – MAB Biosphere Reserves Directory [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unesco.org/mabdb/br/brdir/directory/biores.asp?mode=gen&code=POL-SLO-UKR+01> **34.** Europe & North America: 302 biosphere reserves in 36 countries / MAB Networks / Man and the Biosphere Programme / UNESCO [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/europe-north-america/> **35.** Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany / World heritage list UNESCO [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/list/1133/> **36.** Prots B. Floodplain forests of the Transcarpathia (Ukraine): living close to human / Bohdan Prots // Scientific Herald of Chernivtsy University. Biology (Biological System). – 2010. – Vol. 2, Is. 3. – P. 58-62.

Дубіс Л., Габчак Н. Природні атракції на територіях природно-заповідного фонду Закарпатської області: проблеми і перспективи використання для екотуризму. У представленому дослідженні виокремлено головні природні атракції територій природно-заповідного фонду Закарпатської області – національних природних парків “Синевир”, “Ужанський” і “Зачарований край”, регіональних ландшафтних парків «Притисянський» і «Синяк» та Карпатського біосферного заповідника. Це, зокрема, гірські хребти і вершини, фрагменти річкових долин, відслонення гірських порід і скельні останці, льодовикові форми (кари, морени), високогірні озера, верхові болота, численні джерела (у т.ч. мінеральних вод), водоспади (каскадні і одноступеневі), типові і рідкісні види флори і фауни, а також цінні лісові, субальпійські, лучні, заплавні та ін. екосистеми. Кожній з досліджуваних природоохоронних територій притаманний свій набір природних атракцій, оскільки вони розташовані у різних природних районах Українських Карпат: НПП «Синевир» репрезентує Горганське високогір'я Вододільно-Верховинських Карпат; Ужанський НПП – фрагменти Вододільного середньогірного верховинського хребта (Вододільно-Верховинські Карпати) і Полонинського хребта Полонинсько-Чорногірських Карпат; НПП «Зачарований край» – центральну частину Вигорлат-Гутинського вулканічного пасма Українських Карпат, а РЛП «Синяк» – частину гірського масиву Синяк цього ж пасма; РЛП «Притисянський» – найцінніші природні території Притисенської алювіальної низовинної рівнини (частина Чоп-Мукачівської рівнини). Унікальним у плані природного різноманіття є Карпатський біосферний заповідник – він об'єднує шість окремих масивів (Чорногірський, Свидовецький, Мармароський, Кузійський, Угольсько-Широколужанський, Долина нарцисів) та два ботанічні заказники державного значення («Чорна Гора» і «Юлівська Гора»), розташованих на висотах від 180 до 2061 м н.р.м. у західній, центральній і східній частинах Українських Карпат. Найвідоміші з природних атракцій входять до складу екотуристичних стежок і маршрутів, які функціонують на описаних природоохоронних територіях, поблизу окремих об'єктів облаштовано зони відпочинку, оглядові майданчики. Найбільшою проблемою є значне (іноді надмірне) туристичне навантаження на ці об'єкти, недостатній контроль за туристичними потоками, інтенсивна розбудова інфраструктури з обслуговування туристів дуже близько від природних атракцій, недостатнє їх інформаційно-освітнє забезпечення. Серед шляхів вирішення цих проблем відмічено: посилення контролю за туристичним рухом; впровадження нових форм екотуризму з метою зменшення одночасного туристичного навантаження на об'єкти і, водночас, зростання кількості відвідувачів; удосконалення інформаційно-освітнього забезпечення; моніторинг якості (відповідності екологічним стандартам) туристичної інфраструктури.

Ключові слова: природоохоронні території, Закарпатська область, природні туристичні атракції, екотуризм, туристична інфраструктура, інформаційно-освітнє забезпечення.

Dubis L., Habchak N. Using Natural Attractions Located on the Transcarpathian region Nature Reserve Fund Territory: Problems and Prospects for Ecotourism. This research highlights the main natural attractions of the nature reserve fund of the Transcarpathian region: the Synevir, Uzhansky and Zacharovanyi Kray national natural parks, the Prytysiansky and Synyak regional landscape parks, and the Carpathian Biosphere Reserve. These include, in particular, mountain ridges and peaks, fragments of river valleys, outcrops of rocks and rocky recrements, traces of the glacier (kars, glacier clay), mountain lakes, high moors, numerous springs (including mineral waters), waterfalls (cascading and single-stage), typical and rare species of flora and fauna, as well as valuable forest, subalpine, meadow, flood, etc. ecosystems. Every researched natural reserve territory has its own composition of natural attractions because of location in different natural regions in Ukrainian Carpathians: national natural park "Synevir" demonstrates massif Gorgany in Vododilno-Verhovynski Carpathians; Uzhansky national natural park is fragments of Vododilny middle-mountains highland massif (Vododilno-Verhovynski Carpathians) and Polonynsky massif of Polonynsko-Chornogirski Carpathians; national natural park "Zacharovanyi Kray" is central part of Vygortat-Gutynsky volcanic strand of Ukrainian Carpathians; regional landscape park "Synyak" – part of mountain

strand of Vygorlat-Gutynsky volcanic strand; regional landscape park "Prytysyansky" – the most valuable natural territories of Prytysyansky alluvial lowland plain (part of Chop-Mukachivska plain). The Carpathian Biosphere Reserve is unique beyond others – it includes six separate massifs (Chornogirsky, Svydovecky, Marmarosky, Kuziysky, Ugolsko-Shyrokoluzansky, Valley of daffodils) and two national botanical reserves ("Chorna Gora" and "Julivska Gora"), which are located on heights from 180 to 2061 m above sea level in west, central and east parts of Ukrainian Carpathians. The most famous of these natural attractions are ecotourist paths and routes operating on the protected nature reserves, near recreational facilities and recreational areas. The biggest problem is the considerable (sometimes excessive) tourist load on these objects, insufficient control over tourist flows, intensive development of tourist infrastructure close to natural attractions and insufficient information and education provision. Some of the ways to solve these problems are strengthening control over the tourist movement; introducing new types of ecotourism aimed at reducing the simultaneous tourist load on objects and, at the same time, increasing the number of visitors; improving informational and educational support; monitoring of the quality (compliance with environmental standards) of the tourist infrastructure.

Keywords: nature protection territories, Transcarpathian region, natural tourist attractions, ecotourism, tourist infrastructure, informational and educational support.

Дубис Л., Габчак Н. Природные аттракции на территориях природно-заповедного фонда Закарпатской области: проблемы и перспективы использования для экотуризма. В представленном исследовании выделены главные природные аттракции территорий ПЗФ Закарпатской области – национальных природных парков "Синевир", "Ужанский" и "Зачарованный край", региональных ландшафтных парков "Притиссянский" и "Синяк" и Карпатского биосферного заповедника. Это, в частности, горные хребты и вершины, фрагменты речных долин, обнажения горных пород и скальные останцы, ледниковые формы (кары, морены), высокогорные озера, верховые болота, многочисленные источники (в т.ч. минеральных вод), водопады (каскадные и одноступенчатые), типичные и редкие виды флоры и фауны, а также ценные лесные, субальпийские, луговые, пойменные и др. экосистемы. Каждой из исследуемых природоохранных территорий присущ свой набор природных аттракций, поскольку они расположены в разных природных районах Украинских Карпат: НПП «Синевир» представляет Горганское высокогорье Вододильно-Верховинских Карпат; Ужанский НПП – фрагменты Вододильного среднегорного верховинского хребта (Вододильно-Верховинские Карпаты) и Полонинского хребта Полонинско-Черногорских Карпат; НПП «Зачарованный край» – центральную часть Выгорлат-Гутинского вулканического хребта Украинских Карпат, а РЛП «Синяк» – часть горного массива Синяк этого же хребта; РЛП «Притиссянский» – ценные природные территории Притисенской аллювиальной низменной равнины (часть Чоп-Мукачевской равнины). Уникальным в плане природного разнообразия является Карпатский биосферный заповедник – он объединяет шесть отдельных массивов (Черногорский, Свидовецкий, Мармароский, Кузийский, Угольско-Широколужанский, Долина нарциссов) и два ботанических заказника государственного значения («Черная Гора» и «Юльевская Гора»), расположенных на высотах от 180 до 2061 м над уровнем моря в западной, центральной и восточной частях Украинских Карпат. Самые известные из этих природных достопримечательностей входят в состав экотуристических троп и маршрутов, которые функционируют на описанных природоохранных территориях, вблизи отдельных объектов обустроены зоны отдыха, смотровые площадки. Самой большой проблемой является значительная (иногда чрезмерная) туристическая нагрузка на эти объекты, недостаточный контроль за туристическими потоками, интенсивное развитие инфраструктуры по обслуживанию туристов очень близко от природных аттракций, недостаточное их информационно-образовательное обеспечение. Среди путей решения этих проблем отмечено: усиление контроля за туристическим движением; внедрение новых форм экотуризма с целью уменьшения одновременной туристической нагрузки на объекты и, одновременно, рост количества посетителей; совершенствование информационно-образовательного обеспечения; мониторинг качества (соответствия экологическим стандартам) туристической инфраструктуры.

Ключевые слова: природоохранные территории, Закарпатская область, природные туристические аттракции, экотуризм, туристическая инфраструктура, информационно-образовательное обеспечение.

Надійшла до редколегії 12.02.2018